

2 ODSUZUJÍCÍ ODKLONY, TRESTNÍ PŘÍKAZ, DOHODA O VINĚ A TRESTU

2.1 Účel a funkce odsuzujícího odklonu v trestním řízení

Účelem odklonů, nikoliv však jediným, je přispět k racionalizaci trestního soudnictví snížením celkové zatíženosti trestních soudů vysokým počtem případů, které jsou povinny rozhodovat.

Základním účelem odsuzujících odklonů je zvláštní způsob vyřízení věci v trestním řízení, kdy je soudu umožněno nekonat hlavní líčení a namísto toho v řízení postupovat a rozhodnout jednodušším způsobem. To je možné v případech, které nevyžadují z hlediska účelu trestního řízení projednání věci v hlavním líčení. Cílem použití odklonu je tedy zjednodušení a zhospodárnění trestního procesu. Tento typ odklonů lze využít toliko v soudním stadiu trestního řízení a jeho výsledkem je vždy rozhodnutí, které má povahu odsuzujícího rozsudku. Ovšem oproti odsuzujícímu rozsudku nemůže být odsuzujícího odklonu dosaženo bez všeobecného svolení zainteresovaných subjektů s takovým způsobem meritorního řešení. Při realizaci odklonu, včetně nabytí jeho platnosti a účinnosti, se soud neobejde bez konsenzu státního zástupce, obviněného (jeho obhájce nebo dalších osob) a popř. poškozeného (zmocněnce) na tom, že obviněný spáchal skutek popsany v obžalobě (návrhu na potrestání), a mezi těmito subjekty není spor o druhu ani výši uloženého trestu. U trestního příkazu obviněný vyjadřuje souhlas s vyřízením věci tímto způsobem konkludentně, tj. mlčky, nevyjádřením protestu. V případě dohody o vině a trestu je nutný vyřčený souhlas obviněného, zde ovšem ve formalizované podobě, jejíž náležitosti jsou upraveny v § 175a odst. 6 tr. řádu.

Obviněný je motivován, aby akceptoval tuto výrazně jednodušší činnost soudu výměnou za mírnější trest nebo pro něho méně zatěžující způsob projednání deliktu. Z množství „úspěšně“ realizovaných trestních příkazů vcelku jednoznačně vyplývá, že obvinění touto cestou předcházejí veřejné konfrontaci s vlastním činem a jeho důsledky a rovněž se jim tímto prostředkem nabízí možnost vyhnout se bezprostřednímu kontaktu s poškozeným i orgány činnými v trestním řízení.

2.1.1 Účel a funkce trestního příkazu

K vyšší míře preventivní účinnosti trestu přispívá z kriminologického hlediska nepochybně kromě spravedlnosti a neodvratnosti trestu významnou měrou též včasnost jeho ukládání.¹⁵⁴ Zatímco užítka z trestné činnosti pachatel dosahuje zpravidla okamžitě, případně nepříznivé odezvy (sankce, společenské stigma apod.) se k němu dostávají se zpožděním.¹⁵⁵ Právě včasnost této pro pachatele nepříznivé odezvy je podstatou zjednodušeného (vy)řízení,¹⁵⁶ které proto nese označení „zvláštní“ způsob řízení. Spočívá v tom, že jde o (vy)řízení bez jednání, bez dokazování, bez slyšení obžalovaného. Jde vlastně o to, že se s vyloučením rovnosti účastníků rozhodne pouze na základě obsahu obžaloby. Trestní příkaz tak představuje jeden z nástrojů, kterým je zajišťována rychlost řízení v úseku řízení vedeného samosoudcem, což nepochybně ovlivňuje i celkovou délku trestního řízení. Zjednodušování trestního řízení patří na celoevropské úrovni mezi preferovaná řešení problémů přetížené trestní justice. Téměř v každém státě mohou soudy využít možnost zjednodušení řízení ve formě vydání trestního příkazu bez konání hlavního líčení.¹⁵⁷ V České republice se požadavek rychlosti trestního řízení opírá o čl. 38 odst. 2 Listiny, kde je mimo jiné stanoveno, že každý má právo, aby jeho věc byla projednána bez zbytečných průtahů. Při srovnání s účelem podmíněného zastavení trestního stíhání, narovnání a odstoupení od trestního stíhání mladistvého jde v případě trestního příkazu jen o splnění základního účelu odklonu (tj. zrychlení a zefektivnění procesu), u dalších typů odklonů je jejich účel širší.¹⁵⁸

K vyřízení věci trestním příkazem může přistoupit pouze samosoudce poté, co byla státním zástupcem proti obviněnému podána obžaloba nebo návrh na potrestání.¹⁵⁹ Trestní příkaz je tak zaměřen výlučně ke zjednodušení, a tedy urychlení té části trestního řízení, která má být vedena před soudem, nikoliv řízení předcházejícího.¹⁶⁰ Úspěšné vyřízení věci trestním příkazem eliminuje konání hlavního líčení, řízení o odvolání i řízení o dovolání. Je třeba si uvědomit, že trestní příkaz nešetří čas a námahu jen soudce a obviněného, ale všech dalších subjektů trestního řízení.

Rozhodnutí ve formě trestního příkazu působí obdobné trestněprávní následky jako odsuzující rozsudek (§ 314e odst. 7 tr. řádu),¹⁶¹ což se mimo jiné projevuje

¹⁵⁴ VÁLKOVÁ, KUČHTA a kol., 2012, op. cit., s. 187.

¹⁵⁵ NAGIN, D. S., POGARSKY, G. Time and Punishment. Delayed Consequences and Criminal Behavior. *Journal of Quantitative Criminology*. 2004, vol. 20, no. 4, s. 295, 296.

¹⁵⁶ Zjednodušené (vy)řízení v tomto smyslu je třeba nezaměňovat s pojmem „zjednodušené řízení“ před samosoudcem, které navazuje na zkrácené přípravné řízení [§ 314b odst. 1 ve spojení s § 179a odst. 1 tr. řádu].

¹⁵⁷ ZEMAN, P. a kol. *Zkrácené formy trestního řízení – možnosti a limity*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2013, s. 9.

¹⁵⁸ ŠÁMAL a kol., *Trestní právo procesní*, 2013, op. cit., s. 730.

¹⁵⁹ V dalším textu může obžaloba *largo sensu* zahrnovat návrh na potrestání.

¹⁶⁰ Ke zjednodušení a urychlení přípravného řízení slouží institut zkráceného přípravného řízení § 179a až 179h tr. řádu.

¹⁶¹ Trestní příkaz poté, co nabude právní moci, představuje právní titul pro vykonávací řízení.

při evidenci vydaných trestních příkazů v trestním rejstříku. Zde se nepostupuje podle speciálních zákonných ustanovení, nýbrž podle obecné úpravy evidence odsuzujících rozsudků. Je zřejmé, že trestní příkaz je nástrojem napomáhajícím k vyšší výkonnosti trestního soudnictví, avšak při snaze o zachování jeho základního poslání, jímž je náležité zjišťování trestných činů, spravedlivé potrestání jejich pachatelů, upevňování zákonnosti, předcházení a zamezování trestné činnosti a výchova občanů.

Snaha o zrychlení a zefektivnění tohoto trestání reflektuje poznatky z praxe, kde se na jedné straně soudy a státní zastupitelství potýkají s vysokým nápadem spáchaných trestných činů a na straně druhé řada pachatelů nejeví zájem využít obhajovacích práv. Konat standardní řízení před soudem se v takových případech jeví neúčelné, neboť zabírá čas zákonnému soudci i lhostejnému obviněnému. S tzv. příkazním řízením se můžeme setkat i v jiných právních předpisech.¹⁶² Tento formálně jednodušší způsob meritorního vyřízení věci neposkytuje adresátu rozhodnutí prostor, který by mu náležel při standardním způsobu vyřízení věci. Podstatné je, že právní řád nikomu, ani v trestním řízení, toto právo na standardní řízení neupírá. Podáním odporu se lze domoci práva na spravedlivý proces, jak je garantuje čl. 6 odst. 1 EÚLP. Záleží na odhodlání každého adresáta rozhodnutí, zda ke standardnímu řízení nakonec dojde, které je zde zjevně podepřeno zásadou každého právního systému *vigilantibus iura scripta sunt* (právo svědčí bdělým). V trestním řízení stav „bdělosti“ obviněného (podezřelého) není podroben takové zkoušce, jako je tomu v jiných řízeních. Obviněný, nebrání-li tomu nějaká duševní porucha, je srozuměn s tím, že je proti němu trestní řízení vedeno. Kromě toho trestní příkaz nebude prvním rozhodnutím¹⁶³ v řízení, tudíž by pro obviněného jeho existence a do značné míry i obsah neměly být překvapivé, a to oproti civilnímu řízení, kde je žalovaný povětšinou seznámen s existencí určitého řízení až v okamžiku, kdy mu je doručen např. platební rozkaz [kde se navíc uplatní výjimka ze zásady *audiatur et altera pars* (budiž slyšena i druhá strana)]. I přes uvedené důvody nelze pominout, že ani formálně jednoduchý opravný prostředek, spolu se zajištěnou autonomií vůle jedince s ním nakládat, nemůže zcela zabránit excesům orgánů veřejné moci, jak bude blíže uvedeno dále (*ut infra*).

2.1.2 Účel a funkce dohody o vině a trestu

Tvůrce příslušné právní úpravy v důvodové zprávě¹⁶⁴ k zákonu č. 193/2012 Sb. z hlediska účelu poukazuje toliko na nejobecnější cíle, tzn. od zavedení institutu dohody o vině a trestu se očekává zrychlení trestního řízení před soudem a současně

¹⁶² Např. § 150 spr. řádu, § 172 a násl. o. s. ř., § 34a a násl. zák. č. 85/1996 Sb., o advokacii.

¹⁶³ Pro zjednodušení je tím označeno též sdělení podezření dle § 179b odst. 3 tr. řádu.

¹⁶⁴ Důvodová zpráva k zákonu č. 193/2012 Sb. In *psp.cz* [online]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=6&CT=510&CT1=0> [cit. 12. 3. 2015].

i zjednodušení a zefektivnění trestního řízení. To by mělo pro soudy znamenat větší prostor pro projednávání závažných trestných činů. Přínos dohody o vině a trestu má spočívat kromě zrychlení řízení i v ochraně obětí před sekundární viktimizací. Ve zvláštní části důvodové zprávy se ve vztahu k § 175a tr. řádu, který tvoří jádro právní úpravy dohody o vině a trestu, hovoří o zjednodušení a hospodárnosti trestního řízení a snížení počtu věcí, které soud projednává v klasickém hlavním líčení, jakožto o hlavním účelu této úpravy. Jinými slovy, účelem je úspora peněz daňových poplatníků, jak se ostatně vyjádřil bývalý ministr spravedlnosti Jiří Pospíšil.¹⁶⁵

Oproti tomu Jan Musil předkládá přesvědčivější charakteristiku institutu, když za hlavní cíl, který je sledován institutem dohody o vině a trestu, považuje vybalancování očekávaných „ztrát a zisků“, které může přinést výsledek trestního řízení pro jeho aktéry, jimiž jsou na jedné straně obviněný a na druhé straně orgány činné v trestním řízení (reprezentující veřejný zájem), eventuálně též poškozený, tak, aby výsledek uspokojil všechny strany.¹⁶⁶

Základní motivací k vyvolání dohodovacího řízení v průběhu trestního řízení je vznik složité důkazní situace, spočívající zejména v tom, že důkazy jsou rozporné, mezerovité nebo nedostatečně věrohodné, takže k odstranění těchto důkazních deficitů by bylo zapotřebí provádět další rozsáhlé dokazování. Cíleno by mělo být na případy skutkově velmi komplikované (opakovaná, pokračující či dlouhodobá trestná činnost, případy, kdy od spáchání trestného činu uplynula delší doba, skupinová trestná činnost apod.). Velmi často se v zahraničí k dohadování přistupuje za situace, kdy obviněný svou vinu zcela nebo zčásti popírá a kdy navrhuje provést další důkazy (výslechy dalších svědků, znalecké posudky apod.).¹⁶⁷

Je proto možné u institutu dohody o vině a trestu hovořit jak o funkci ekonomicko-pragmatické, tak o funkci restorativní.

2.1.2.1 Zjednodušení a zhospodárnění trestního řízení

Předpokladem navazující činnosti soudu je dohoda mezi účastníky trestního řízení. Ačkoliv samotný proces sjednávání dohody mezi jejími účastníky může být časově i formálněprávně náročný, stejně tak postup soudu při jejím schvalování, má tento právní institut výrazně napomoci k rychlejšímu a jednoduššímu uzavření „nalézacího“ řízení. Uzavření dohody by nemělo zvýhodňovat pouze obviněného mírnějším trestem nebo soud, nebude-li konat náročné dokazování, ale mělo by přinášet výhody státnímu zástupci, jakož i osobám zasaženým trestným činem. Schválením dohody o vině a trestu se soud prvého stupně vyhne nejen dokazování, ale též tvorbě

¹⁶⁵ NEKVASILOVÁ, L. Pospíšil: Dohoda o trestu uleví státu, ne zločincům. In *TÝDEN.cz* [online], publikováno 27. 9. 2011. Dostupné z: http://www.tyden.cz/rubriky/domaci/pospisl-dohoda-o-trestu-ulevi-statu-ne-zlocincum_213246.html#U0vVJaKYfZI [cit. 12. 3. 2015].

¹⁶⁶ MUSIL, J. Dohody o vině a trestu jako forma konsenzuálního trestního řízení. *Kriminalistika*. 2008, roč. 41, č. 1, s. 9. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/kriminalistika-1-2008.aspx>

¹⁶⁷ MUSIL, 2008, op. cit., s. 9.

odborně a argumentačně komplikovanějšího rozhodnutí (rozsudku), u něhož navíc není jisté, že se jím hlavní líčení definitivně uzavře. Právě v minimalizaci hrozby konání navazujících řízení spatřuji zásadní užitek institutu dohody o vině a trestu. Mám tím na mysli nejen odvolací a dovolací trestní řízení, ale rovněž řízení o ústavní stížnosti, civilní řízení o nároku na náhradu škody apod. (Pro ilustraci lze uvést, že v roce 2011 bylo jen proti rozhodnutí okresního soudu podáno 14 460 odvolání, v roce 2012 to bylo 14 349 odvolání a v roce 2013 12 443 odvolání, což představuje zhruba 15 % všech okresními soudy řešených případů.¹⁶⁸ Dovolání bylo podáno v 1 564 případech v roce 2013, v 1 749 případech v roce 2012 a v 1 770 případech v roce 2011.¹⁶⁹ V souhrnu jsou právě zmíněná „tvrdá“ data dokladem ohromného množství lidské práce, kde by značný přínos měla úspora byť jen několika set případů ročně, navždy setrvalých v rudimentálním stadiu řízení před soudem prvního stupně.)

Navzdory uvedeným pozitivním externalitám dohody o vině a trestu se tento institut za dobu zhruba osmi let vůbec nedokázal adaptovat mezi standardní pracovní nástroje státního zástupce a původní předpoklady jeho široké aplikovatelnosti zůstaly nenaplněny.

Nezodpovězenou otázkou zůstává, proč tomu tak je. Zásadní pro úspěch či neúspěch zůstává postoj hlavních aktérů, tj. státního zástupce a obviněného (obhájce). Pozice státního zástupce je ještě o to významnější, že je to právě on, kdo na počátku vůbec projeví ochotu o této možnosti jednat. Teprve jsou-li strany přístupné jednání, je šance dohodnout se na parametrech dohody a dospět až do stadia jejího uzavření. Ovšem tato činnost může být pro něho podobně náročná, nebo spíše náročnější než dobře zvládnuté rutinní úkony spojené se standardním řízením. Hlavní líčení sice může být spojeno i s opakovanou účastí státního zástupce, ovšem jeho převážně pasivní role na tomto soudním roku ho zjevně nemotivuje k přílišné aktivitě při sjednání dohody. Uzavřením dohody státní zástupce většinou sobě práci nezjednoduší, pravděpodobný je spíše opak. Tato okolnost může být podstatným faktorem, který se podílí na malém množství schválených dohod o vině a trestu v uplynulém období. Zákonodárce zde „ušil“ roli na míru kooperujícího a ve své podstatě altruistického státního zástupce, který na sebe nezištně bere břemeno práce a odpovědnosti a tímto „sebeobětováním“ ulehčuje fungování trestně soudního systému. Domnívám se, že model dobrovolnosti, zejména je-li spojen s určitými nároky, není v žádné oblasti lidské činnosti příliš úspěšný. Při přípravě nového trestního řádu by bylo vhodné zaobírat se podněty k tomu, jak státní zástupce k tomuto alternativnímu postupu motivovat. (Opakovaně se zvažuje, jak zviditelnit úlohu veřejného žalobce v trestním řízení, a jedním z prostředků má být propojení obžaloby s odpovědností státního zástupce. Šlo

¹⁶⁸ Viz Statistický přehled soudních agend za rok 2013. Ministerstvo spravedlnosti ČR, s. 199. In *Justice.cz* [online]. Dostupné z: <http://cslav.justice.cz/InfoData/statisticke-rocenky.html> [cit. 1. 12. 2014].

¹⁶⁹ Viz Statistický list dovolání. Charakteristika a výsledky věcí. Ministerstvo spravedlnosti ČR. In *Justice.cz* [online]. Dostupné z: <http://cslav.justice.cz/InfoData/prehledy-statistickych-listu.html> [cit. 1. 12. 2014].

by tedy o motivaci založenou na sankci za nesplnění povinnosti. Státní zástupce by poté zřejmě nezvažoval jen rozsah vlastní činnosti spojené s tím kterým postupem v řízení, tedy nerozhodoval by se jen podle toho, co se mu jeví méně pracné, ale do úvahy by takto zakomponoval i složku důsledku úspěchu či neúspěchu procesní varianty.)

2.1.2.2 Restorativní přístup ke kriminalitě

Nápravná funkce. Posiluje vědomí obviněného, že výsledek řízení, kterého by chtěl dosáhnout, má, alespoň zčásti, ve svých rukou. Bude-li obviněný pozitivně motivován, může se to projevit na jeho ochotě akceptovat podmínky státního zástupce a poškozeného, zejména na postoji k povinnostem spojeným s odsouzením (tzv. participační proces).

Restituční funkce. Posiluje postavení poškozeného, který se dohodovacího řízení může účastnit, resp. jeho zapojení do vyjednávacího procesu musí státní zástupce umožnit. Nároky vznesené poškozeným pak mohou formovat ofertu obviněného, který, má-li zájem na tomto vyřízení věci, musí zvažovat i riziko odmítnutí dohody státního zástupce právě pro netečný postoj obviněného k nárokům poškozeného. Pochopitelně nepřiměřené požadavky poškozeného nemusí obviněný ani státní zástupce reflektovat a dohoda o vině a trestu může být nakonec uzavřena i bez závazku obviněného ke kompenzaci újmy.

2.2 Trestní příkaz

2.2.1 Historie institutu

Trestní příkaz je formou odklonu, jejíž počátky v českém právu spadají už do konce 20. let minulého století, a jež tak má v českém (československém) trestním procesu zdaleka nejdelší historii. Jakkoliv si tento institut prošel poměrně složitým vývojem, a v období mezi 1. 2. 1949 a 1. 7. 1973 a dále 1. 7. 1990 a 1. 1. 1994 byl dokonce z právního řádu zcela vypuštěn, skutečnost, že byl v té či oné podobě uplatňován v různých společensko-politických etapách, je sama o sobě dostatečným dokladem toho, že jde o účinný nástroj zjednodušení a zefektivnění soudního řízení v méně závažných případech.

Jak uvedeno výše, oproti zbývajícím zde popisovaným odklonům je trestní příkaz institutem známým již z naší prvorepublikové právní úpravy. Po jeho přijetí zákonem č. 31/1929 Sb. mohly být takto vyřízeny věci náležející do příslušnosti okresních soudů, na které zákon stanovil trest na svobodě nejvýše šesti měsíců nebo trest peněžitý nebo oba tresty. Bez projednání věci v hlavním líčení mohl soudce obviněnému, který v době činu dovršil 18 let a nebyl ve vazbě nebo výkonu trestu, uložit trest na svobodě nejvýše sedmi dnů (podmíněný i nepodmíněný), trest peněžitý